

MOMČILO ZLATANOVIĆ i STANIŠA TOŠIĆ, ČUDNO DRVO. LIRSKE NARODNE PESME JUGOISTOČNE SRBIJE, izd. Gradina, Niš 1971, 227 str.

U petoj i šestoj knjizi ovoga zbornika, objavljena godine 1967/68, na str. 589. pisao sam već o jednoj zbirci usmene poezije iz nama manje poznatih predjela Srbije, i to поближе rečeno o onoj zbirci koju je publicirao u Zaječaru godine 1966. Ilija Nikolić pod naslovom *Goro le, goro zelena*. Ta Nikolićeva zbirka obuhvaća usmenu poeziju istočne Srbije, dok ova o kojoj sada pišem obuhvaća usmenu poeziju njezina jugoistočnog dijela, a opsegom je, osobito što se tiče broja pjesama, gotovo trostruko veća (Nikolićeva sadržava 55 pjesama, a ova ih sadrži 142).

I urednici ove druge zbirke imali su namjeru, kao i Ilija Nikolić, da objelodane ne običnu zbirku takve poezije, nego njezin uži izbor, antologiju, pa su u tome kao i on uspjeli. Zahvaljujući tim dvjema zbirkama antologijama mnogo nam je sada bliži i jasniji profil usmene poezije jednog tako velikog i važnog dijela Srbije.

Tekstove pjesama u svojoj zbirci *Čudno drvo* podijelili su urednici na osam odjeljaka: *đurđevdanske, lazaričke, kraljičke, svadbene, žetelačke, ovčarske, hamamske, ljubavne i istorijske pesme*.

U prvome dijelu svoga predgovora ni oni sami nisu zadovoljni tom podjelom, pa se ovako opravdavaju: »Klasifikacija je i nama, kao i drugima koji su se ovakvim poslom bavili, zadala dosta teškoća, jer se pesme, poput i drugih književnih dela, često izmiču razvrstavanju. Naime mnoge od njih mogu biti jednako ljubavne kao i obredne, posleničke...« (str. 7), što je sasvim točno, jer se s takvim poteškoćama morao sukobljavati svaki sakupljač ili proučavatelj takve poezije kad je htio, priređujući neku knjigu njoj posvećenu, da je što suvislije i preglednije podijeli i za sebe i za svoje čitaoce.

Iz istoga dijela predgovora doznajemo da prvi zapis usmene poezije iz jugoistočne Srbije pripada Vuku Stefanoviću Karadžiću, odnosno ljubavnoj pjesmi iz Timočke krajine, koja počinje stihom »Kaži, Rado, kaži brati« i koju je Vuk publicirao godine 1814. u svojoj zbirci *Mala prostonarodna slavenoserbska pjesnarica* uz neke sitnije preinake.

Iz istoga dijela predgovora doznajemo da su popularnosti lirskih narodnih pjesama jugoistočne Srbije mnogo pridonijela i djela srpskih realista Borislava Stankovića i Stevana Sremca. Pri toj tvrdnji dvaju urednika htio bih nešto i ja u tom pogledu pridodati: naime, u ovoj mojoj dopuni te njihove tvrdnje radi se o Borisavu Stankoviću, odnosno o stanovitoj popularnosti nekih usmenih pjesama iz tih predjela, što ih pjevaju neki junaci u njegovim djelima, kao na primjer one kojoj je naslov *Žal za mladost* (v. str. 149), a koju su urednici preuzeli iz njegove drame *Koštana*. Te su pjesme bile naročito popularne među jednim dijelom Hrvata, na primjer i u Zagrebu i u Splitu, tamo negdje između godine 1924. i godine 1927. Među našim življem osobito su ih širile kavanske kapele i pojedini pjevači i pjevačice kao najatraktivniji dio tih kapele. Nekako u to vrijeme isticao se kao njihov intimni njegovatelj i operni pjevač (tada i stalni član zagrebačke opere u buffo-partijama) Mile Milunović, rođen u Soko-Banji (okolica Niša), o kome je kao interpretatoru i takvih pjesama oduševljeno pisao Ivan Nevistić u zagrebačkom književnom časopisu »Vijencu« (vidi članak *Pjesnik derta i sevdaha* u 13. broju toga časopisa od god. 1926, na str. 348—349).

U drugome dijelu svoga predgovora, koji su nazvali *Lirske narodne pjesme jugoistočne Srbije*, urednici su se zadržali na svakome od malo prije navedenih odjeljaka i nastojali što bolje i iscrpnije protumačiti funkciju nekih pjesama koje ti odjeljci sadrže kao i vrijeme kad su se te pjesme pjevale. Premda su uvidjeli da su najdrevnije među tim pjesmama one koje nazvaše đurđevdanskim, lazaričkim i kraljičkim pjesmama, a najbrojnije i umjetnički najuspjelije ljubavne, oni nisu poklonili ništa manju pažnju ostalim umotvorima svoje zbirke, koje su smjestili pod svadbene, žetelačke i ovčarske pjesme. I pjesme koje su nazvali historijskima nisu ostale bez njihova tumača, a tako ni one koje nazvaše hamamskim i kojih je po broju, uz đurđevdanske i kraljičke, najmanje u njihovoj zbirci.

I pored sve osebnosti znatnoga broja umotvora u stihu što ih sadrži zbirka *Čudno drvo* ipak se u većini njezinih odjeljaka nađe pokoja pjesma za koje sadržaj zna i hrvatska usmena poezija; tako zna, na primjer, među lazaričkim pjesmama za onu kojoj je naslov *Izvir voda izvirala* (str. 53), među kraljičkim za onu kojoj je naslov *Ide momče* (str. 77), među svadbenima za onu kojoj je naslov »*Biser nizalo* (str. 86) i za onu kojoj je naslov *Sto si, Jano, požutela?* (str. 114), među ovčarskima za one kojima je naslov *Ovčar čuva* (str. 127), *Pojde Jarma* (str. 131) i *Oj ovčare, mlad ovčare* (str. 134) a među ljubavnima za onu kojoj je naslov *Nevesta ide na vodu* (str. 181). Kad smo već kod ljubavnih pjesama, onda mislim da bi umotvor kojem je naslov *Ujnin Vase* (str. 175) mogao biti uvodni dio balade koja je u nas Hrvata jako raširena, a kojoj sam ja pojedine varijante naveo u svojim dvjema zbirkama antologijskog karaktera: *Narodne lirske pjesme*, Zagreb 1963, na str. 224, uz odabrani primjer pod br. 198 (*Počinio zločin u pijanstvu*) i *Narodne epske pjesme I*, Zagreb 1964, na str. 211, uz odabrani primjer pod br. 42 (*Velikodušna Mare*).

Isto je tako i motiv romance kojoj je naslov *Stojan i Ljiljana* (str. 177—179), a nalazi se među ljubavnim pjesmama, poznat i nama Hrvatima. Tako sam mu ja u svojoj zbirci *Istarske narodne pjesme*, Zagreb 1960, naveo na str. 80., uz odabrani primjer pod br. 38, dvanaest što publiciranih, što rukopisnih varijanata, a u svojoj zbirci *Ljuba Ivanova (hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji)*, Split 1969, naveo sam na str. 290—291, uz odabrani primjer pod br. 28 (*Tko ljubi nek i dvoru vodi*), znatan broj samo publiciranih varijanata, bez obzira na to što sam u toj istoj zbirci donio i dvije pjesme (br. 58 i 153) koje također pripadaju krugu toga motiva.

Ne samo među tekstovima nego se i među umotvorima u stihu koje su urednici navodili u drugome dijelu svoga predgovora (a inače ih nisu unosili među odabrane tekstove) našla pjesma kojoj je sadržaj također poznat i nama Hrvatima, a to je ona koju urednici citiraju na str. 15. i koja počinje stihom »Sama Dika crkvu gradi«.

Sva je ta poezija, kako su to i urednici naglasili u podnaslovu svoje zbirke *Čudno drvo*, isključivo lirske prirode. Razlog da su baš toj vrsti usmene poezije svoga kraja posvetili čitav prostor knjige treba tražiti u ovim njihovim riječima na 7. strani prvog dijela predgovora: »U jugoistočnoj Srbiji je najviše negovana lirska pesma. I ona, po izuzetnim vrednostima: intenzitetu emocija, slikovitosti jezika i čarobnim prelivima zvukova i boja, ide u red najboljih ostvarenja u nas.«

Osim predgovorom, urednici su objavljenu građu popratili i *Napomenama* (str. 34—35), *Rečnikom manje poznatih reči* (str. 203—208), popisom onih

koji su te pjesme zapisali i objavili (str. 209—217, odjeljak pod naslovom *Izvori pesama*) te pregledom knjiga kojima su se služili (str. 219—220, odjeljak pod naslovom *Pregledane knjige*). Od zbirki antologijskog karaktera u nas Hrvata urednici su naveli u tome popisu samo jednu zbirku (dr T. Čubelić, *Lirske narodne pjesme*, Zagreb 1953).

Kao i mnogi objavljiivači usmenih pjesama, ni dva urednika zbirke *Čudno drvo* nisu navodili varijante pjesmama kad su ih imale, a ja bih im zamjerio još i to što pojedine pjesme, uz naslov, nisu označavali i brojem (bilo arapskim, bilo rimskim), kako bi ih bilo lakše citirati.

Među zapisivačima objavljenih pjesama u zbirci o kojoj je riječ nalazi se, uz M. Đorđevića, Miodraga Vasiljevića i još neke sakupljače, i Momčilo Zlatanović, jedan od dvojice urednika ove uspjele zbirke, i to nemalim brojem zapisa, što je vrijedno posebne hvale.

Olinko Delorko

POLJE JADIKOVO. ANTOLOGIJA CRNOGORSKIH NARODNIH TUŽBALICA, Izbor, predgovor i napomene: BRANKO BANJEVIĆ, Biblioteka Luča, 32, izd. Grafički zavod, Titograd 1971, 235 str.

U 32. knjizi biblioteke »Luča« tiskan je antologijski izbor crnogorskih narodnih tužbalica. Na desetak stranica predgovora Banjević objašnjava što su to: pokajanje, lelek i tužbalica. »Pokajanje ili žalba je običaj sahranjivanja. Ali ono nije samo to. Pokajanje kao običaj ovom prilikom nas manje interesuje. Interesuje nas njegovo značenje u društvenom i duhovnom životu Crnogoraca. A to značenje ima više dimenzija.« Poslije objašnjenja tih dimenzija Banjević zaključuje: »Za književnost je pokajanje značajno jer je stvorilo dvije vrste umjetničkog izražavanja — lelek i tužbalicu.« Zatim je lelek definiran kao »čisto muška forma izražavanja bola i suda o nestalom«, a tužbalica kao »čisto ženska«. Banjeviću je neobjašnjivo, mada stavlja neke napomene, zašto leleke nitko nije zapisivao iako je lelek, po njegovu mišljenju, »različitom dužinom stiha i drugim osobinama — pravi i možda jedini prirodni slobodni stih naše narodne književnosti«. Govoreći o umjetničkoj vrijednosti leleka, Banjević napominje da ih je čuo »barem dvadesetak vrhunske poetske vrijednosti«, dodajući da je sigurno zapisano »preko trideset hiljada stihova tužbalica«, od kojih »antologijsku vrijednost nema ni tri hiljade«. Međutim, navodi dalje, »da je zapisano barem sto leleka, vjerovatno bi ih bilo desetak antologijske ljepote«.

Poslije predgovora Banjević donosi 83 tužbalice, uzete, ali većinom skraćene ili »popravljene«, iz desetak izvora, uglavnom iz zbirki: Novice Šaulića (48), Vukomana Džakovića (16), Vuka Karadžića (6), knjige Stevana Dučića *Život i običaji plemena Kuča* (4). Postupak oko izbora tužbalica obrazložio je Banjević u *Napomeni* na kraju knjige, gdje kaže da »gotovo nijedna tužbalica« koju je zabilježio Šaulić (kao ni Vukove) »ne drži se u cjelini«. Navodi da Šaulić »uopšte nije čistio ono što je 'obaveza' svake tužilice: da pomene sve srodničke, da nabroji čak i sve plemenike«, pa dodaje: »Zato sam gotovo sve tužbalice, koje sam uzeo od Vuka i Šaulića, morao manje ili više da skraćujem.« A Banjević je kratio tako da u nekim njegovim verzijama više i ne prepoznamo